

Is'hoqxon Ibrat nomidagi Namangan davlat chet tillari instituti "Turizm va tarjima" kafedrası professori, filologiya fanlari doktori (DSc) Dosbayeva Nargiza Turg'unpo'latovna taqrizi ostida

Sobirova Nodirabegim Murodjon kizi
Teacher
Kokand University Uzbekistan
e-mail:
nodirabegimsobirova600@gmail.com
[ORCID ID: 0009-0007-6733-9067](https://orcid.org/0009-0007-6733-9067)

BARQAROR FRAZEOLOGIK BIRLIKLARNI TARJIMA QILISHNING O'ZIGA XOSLIKLARI

ANNOTATSIYA: Ushbu maqolada muqim frazeologik birliklarning tarjimasi jarayonidagi o'ziga xosliklar o'rganiladi. Frazeologik birliklarni boshqa tilga tarjima qilishda uchraydigan lingvistik va madaniy to'siqlar, ularning ekvivalentlarini izlash muammosi hamda badiiy va funksional ekvivalentlikni ta'minlash usullari tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida frazeologik birliklarning tarjimasi jarayonida qo'llaniladigan metodlar, ular orqali til va madaniyatning o'zaro bog'liqligi masalalari ko'rib chiqiladi. Maqola frazeologik birliklarning tarjimasi bo'yicha ilmiy-amaliy tavsiyalar berishga qaratilgan.

KALIT SO'ZLAR: frazeologik birliklar, tarjima, lingvistik ekvivalentlik, madaniy o'ziga xoslik, badiiy tarjima.

KIRISH.

Til – xalqning madaniy boyligini, tarixini va dunyoqarashini aks ettiruvchi muhim vositadir. Frazeologik birliklar esa bu tilning eng ifodali qatlamlaridan biri bo'lib, xalqning madaniyati, urf-odatları va an'analari haqida chuqur ma'lumot beradi. Ular tildagi turli xil semantik va stilistik ma'nolarni mujassam etgan, boy ma'naviy merosning bir qismi sifatida alohida ahamiyat kasb etadi. Shu sababli frazeologik birliklarni tarjima qilish nafaqat tilshunoslik, balki madaniyatshunoslik va tarjimashunoslik uchun ham muhim masaladir.

Frazeologik birliklarni tarjima qilish jarayonida lingvistik va madaniy to'siqlar uchraydi. Har bir tilning o'ziga xos leksik-semantik tizimi va madaniy konteksti mavjud bo'lgani sababli, frazeologik birliklarni boshqa tilda to'liq ekvivalent shaklda ifodalash ko'pincha qiyinchilik tug'diradi. Masalan, bir tilga xos frazeologik ifodaning boshqa til madaniyatida ekvivalenti topilmasligi mumkin yoki u boshqa konnotatsiyani ifodalashi ehtimoli bor. Shu nuqtai nazardan, tarjimonlar faqatgina lingvistik bilim bilan cheklanib qolmay, tarjima qilinayotgan til va madaniyatni ham chuqur o'rganishlari lozim.

Frazeologik birliklarni tarjima qilish masalasi ko'p qirrali va murakkab jarayon bo'lib, bunda bir necha asosiy muammolar yuzaga keladi. Bularga lingvistik ekvivalentlikni topish, madaniy mazmuni to'g'ri yetkazish va badiiy ta'sirni saqlash kiradi. Shu bilan birga, tarjima jarayonida badiiy va funksional ekvivalentlikka erishish, frazeologik birlikning semantik qatlamlarini saqlab qolish, uning ifodaviyligini qayta yaratish kabi talablar qo'yiladi.

Ushbu maqolada muqim frazeologik birliklarni tarjima qilishdagi asosiy yondashuvlar va metodlar, shuningdek, bunday birliklarni tarjima qilishda duch kelinadigan qiyinchiliklar va ularning yechimlari tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida frazeologik birliklarning tarjimasi jarayonida madaniy va lingvistik xususiyatlarni hisobga olishning ahamiyati yoritiladi va ushbu

yoʻnalishda tarjimonlarga ilmiy-amaliy tavsiyalar beriladi. Shuningdek, maqolada muqim frazeologik birliklarning tarjimasi orqali turli tillar va madaniyatlar oʻrtasidagi oʻzaro bogʻliqlikning ahamiyati koʻrib chiqiladi.

Oʻzbek tilida keng qoʻllaniladigan “frazologik birliklar” atamasi boshqa tillarda “idioʻmalar”, “fixed expressions” yoki “fixed phrases” sifatida maʼlum. Biroq, har bir tilda frazeologik birliklarning maʼno va ifoda uslubi turlicha boʻlib, ularni boshqa tilga tarjima qilish jarayoni alohida eʼtiborni talab qiladi. Shu sababli, ushbu maqola frazeologik birliklarni tarjima qilishning nazariy va amaliy jihatlarini oʻrganishga bagʻishlangan.

MATERIALLAR VA USLUBLAR.

Ushbu tadqiqotda muqim frazeologik birliklarning tarjimasi jarayonini oʻrganish uchun bir nechta metodologik yondashuvlar qoʻllanildi. Quyida tadqiqotda foydalanilgan asosiy metodlar va materiallar keltiriladi:

Frazeologik birliklarni tahlil qilish

Frazeologik birliklar lingvistik birlik sifatida tilning leksik-semantik tizimida alohida oʻrin tutadi. Tadqiqot davomida oʻzbek, ingliz va rus tillaridagi frazeologik birliklarning strukturaviy va semantik xususiyatlari taqqosiy tahlil qilindi. Bunda:

- Frazeologik birliklarning lingvistik tasnifi (idiomalar, metaforik iboralar, maqol va matallar) koʻrib chiqildi.
- Ularning semantik va stilistik jihatlarini oʻrganildi.

Tarjima metodlarini oʻrganish

Tarjima jarayonida frazeologik birliklarning ekvivalentini topish muhim ahamiyatga ega. Shu sababli, quyidagi asosiy tarjima metodlari oʻrganildi:

- **Toʻgʻridan-toʻgʻri ekvivalentni izlash:** Frazeologik birlikning boshqa tilda aniq muqobilini topish.
- **Adaptatsiya:** Frazeologik birlikni tarjima qilinayotgan til va madaniyatga moslashtirish.
- **Izohli tarjima:** Frazeologik birlikning maʼnosini batafsil tushuntirish orqali tarjima qilish.
- **Transformatsiya:** Asliy til frazeologik birliklarini boshqa tilning lingvistik imkoniyatlariga mos ravishda oʻzgartirish.

Misol tahlili

Tadqiqotda frazeologik birliklarning amaliy tarjimasi yuzasidan misollar tahlil qilindi. Oʻzbek tilidan ingliz va rus tillariga tarjima qilingan frazeologik birliklar orqali lingvistik va madaniy muammolar aniqlanib, quyidagi jihatlar tahlil qilindi:

- Frazeologik birlikning asl mazmuni va maqsadi tarjima jarayonida qanchalik saqlanadi.
- Tarjima qilinayotgan madaniyat uchun mos keladigan yangi ifodalarni yaratish usullari.
- Badiiy va funksional ekvivalentlikka erishish imkoniyatlari.

Empirik materiallar

Tadqiqot materiallari sifatida quyidagi manbalardan foydalanildi:

- Oʻzbek, ingliz va rus tillaridagi frazeologik lugʻatlar.
- Tarjimonlarning amaliy tajribasi asosida olingan real tarjima misollari.
- Badiiy asarlarda ishlatilgan frazeologik birliklar va ularning tarjimasi.

Statistik va matnshunoslik tahlillari

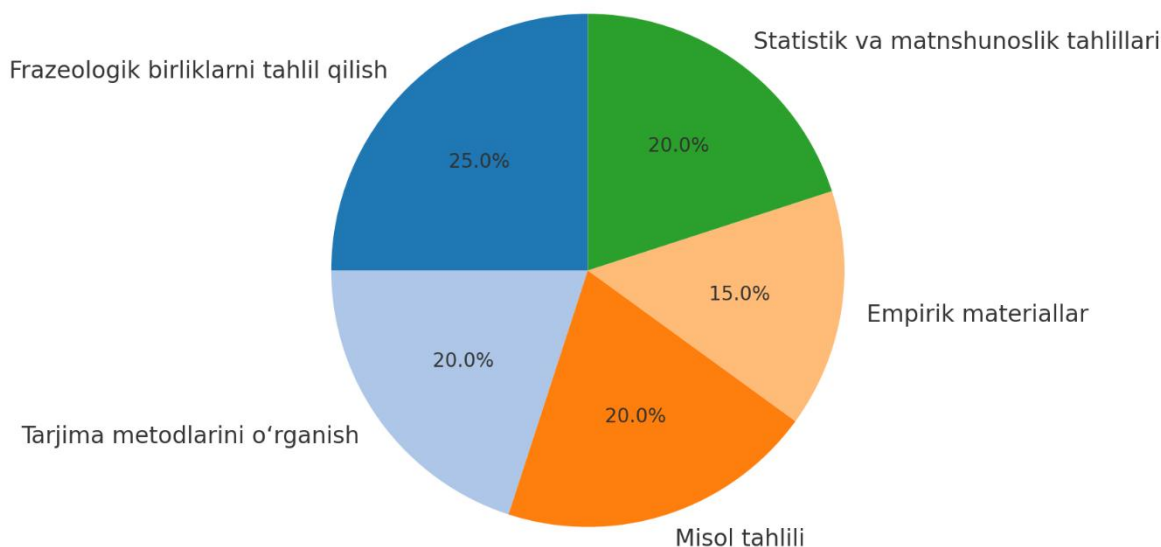
Frazeologik birliklarning tarjimasida jarayonida yuzaga keladigan muammolarni tahlil qilish uchun statistik yondashuvlardan foydalanildi. Masalan, uch tilli lug'atlar asosida frazeologik birliklarning tarjima usullari bo'yicha miqdoriy tahlil o'tkazildi. Bu orqali qaysi tarjima metodlari samarador ekanligi haqida aniq xulosalar chiqarildi.

Ushbu metodlar yordamida tadqiqotda frazeologik birliklarning tarjimasida jarayonida uchraydigan asosiy muammolar va ularning yechimlari aniqlanib, ilmiy asoslangan tavsiyalar ishlab chiqildi.

Diagramma 1:

Diagramma har bir metodning tadqiqotdagi ahamiyatini aks ettiradi.

Muqim Frazeologik Birliklarning Tarjimasida Tadqiqotda Foydalanilgan Metodlar

NATIJARAR VA MUHOKAMALAR.

Frazeologik birliklarni tarjima qilishda quyidagi asosiy muammolar va yondashuvlar aniqlangan:

Ekvivalentlikning yo'qligi: Har bir tilning o'ziga xosligi sababli ba'zi frazeologik birliklarning boshqa tilda to'g'ridan-to'g'ri ekvivalenti mavjud emas. Masalan, o'zbek tilidagi "yo'lini poylash" ifodasi ingliz tilida "to wait eagerly for someone" deb tarjima qilinishi mumkin. Biroq, ushbu tarjima frazeologik tusni yo'qotadi.

Madaniy kontekstning saqlanishi: Frazeologik birliklar ko'pincha xalqning madaniyati va an'analarini aks ettiradi. Ularni tarjima qilishda madaniy mazmuni saqlab qolish muhimdir. Masalan, o'zbek tilidagi "qor yog'ib ketdi" ifodasi boshqa tilda to'g'ridan-to'g'ri tarjima qilinsa, asl ma'no yo'qolishi mumkin.

Badiiy va funksional ekvivalentlik: Frazeologik birliklarni tarjima qilishda badiiy ekvivalentlikka erishish qiyin bo'lishi mumkin. Misol uchun, "yig'lasa arslon yig'lasin" ifodasi ingliz tilida "Let the lion cry if it must" tarzida tarjima qilinsa, badiiy ta'sir yo'qoladi.

Lingvistik transformatsiyalar: Ba'zi frazeologik birliklar tarjima qilinayotganda lingvistik o'zgartirishlarni talab qiladi. Masalan, ingliz tilidagi "Break the ice" o'zbek tiliga "Gap boshlab yuborish" tarzida tarjima qilinishi mumkin.

Muhokama. Frazzeologik birliklarni tarjima qilishda bir nechta yondashuv qo‘llaniladi:

To‘g‘ridan-to‘g‘ri ekvivalentni izlash: Bu yondashuvda tarjimon boshqa tilda ekvivalent bo‘lgan frazeologik birlikni topishga harakat qiladi. Biroq, bu har doim ham mumkin emas.

Adaptatsiya qilish: Tarjima qilinayotgan tilning madaniyati va uslubiga mos keladigan ifodani tanlash.

Izohli tarjima: Frazzeologik birlikning ma‘nosini tushuntirish orqali tarjima qilish. Bu usul ilmiy va texnik tarjimalarda samarali hisoblanadi.

Frazzeologik transformatsiya: Asliy tilning frazeologik birliklarini boshqa tilning imkoniyatlariga mos ravishda o‘zgartirish orqali tarjima qilish.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, frazeologik birliklarni tarjima qilishda madaniy mazmuni saqlab qolish va badiiy uslubni ta‘minlash uchun adaptatsiya va transformatsiya usullari eng samarali hisoblanadi. Biroq, har bir yondashuvdan foydalanish uchun tarjimon yuqori darajada lingvistik va madaniy bilimga ega bo‘lishi kerak.

XULOSA. Frazzeologik birliklar har bir tilning o‘ziga xos madaniyati, mentaliteti va tarixini ifodalaydigan boy ma‘naviy xazina hisoblanadi. Ularni boshqa tilga tarjima qilish jarayoni murakkab va o‘ziga xos nozikliklarga ega bo‘lib, tarjimondan lingvistik, madaniy va kommunikativ qobiliyatlarning uyg‘unlashgan holda qo‘llanilishini talab qiladi. Ushbu jarayonda quyidagi asosiy xususiyatlar kuzatiladi:

Ekvivalentlik masalasi: Frazzeologik birliklar boshqa tilga bevosita tarjima qilinishi qiyin bo‘lib, ularga ma‘no jihatidan ekvivalent bo‘lgan iboralarni topish talab etiladi. Shu sababli, tarjimonda ekvivalentni to‘g‘ri tanlash katta ahamiyatga ega.

Madaniy o‘xshashlikni hisobga olish: Har bir frazeologik birlik o‘z xalqining urf-odatlarini, dunyoqarashi va madaniyatini aks ettiradi. Tarjimada mazkur birliklarning ma‘nosi va ularning madaniy o‘xshashligi e‘tiborga olinishi lozim.

Sinonimik usul: Agar boshqa tilga to‘g‘ri keladigan frazeologik ekvivalent topilmasa, ma‘noni to‘g‘ri ifodalash uchun sinonimlar yoki yaqin ma‘nodagi so‘z birikmalari ishlatiladi.

Konnotatsiya va stilistik xususiyatlar: Frazzeologik birliklarning emotsional va stilistik tusini tarjimada saqlab qolish muhimdir. Tarjima jarayonida birliklarning ijobiy yoki salbiy konnotatsiyalari, shuningdek, ularning qo‘llanilish konteksti hisobga olinadi.

Adabiy uslubning saqlanishi: Frazzeologik birliklarning badiiy, obrazli ma‘nolarini tarjimada aslicha ifodalash, ayniqsa, adabiyot va poetik asarlar tarjimasida alohida e‘tibor talab etadi.

Frazzeologik birliklarni tarjima qilish nafaqat tilshunoslik, balki madaniyatshunoslik va kommunikatsiya fanlari nuqtai nazaridan ham qiziqarli va dolzarb soha hisoblanadi. Frazzeologik birliklarning to‘g‘ri tarjima qilinishi xalqaro aloqa va madaniyatlararo muloqotni boyitishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Alimov, A. (2007). Frazzeologiya va tarjima. Toshkent: O‘zbekiston nashriyoti.

2. Baker, M. (2011). *In Other Words: A Coursebook on Translation*. London: Routledge.
3. Karimova, O. (2024). Comparative study of sla: effects of early exposure, education, and psychology on sixth-graders. *Tamaddun nuri jurnali*, 12(63), 28-30.
4. Karimova, O., & Sobirova, N. (2025). MUQIM FRAZEOLOGIK BIRLIKLAR TARJIMASINING O‘ZIGA XOSLIKLARI. *TAMADDUN NURI JURNALI*, 1(64), 214-217.
5. Kulin, A. V. (1996). *Angliyskaya frazeologiya*. Moskva: Vysshaya shkola.
6. Newmark, P. (1988). *A Textbook of Translation*. London: Prentice Hall.
7. Nodirabegim, S. (2024). MEDIA MATNLARINING PRAGMATIK XUSUSIYATLARI. *QO‘QON UNIVERSITETI XABARNOMASI*, 13, 343–347. <https://doi.org/10.54613/ku.v13i.1094>
8. Sodiqov, A. (2015). *Tarjima nazariyasi asoslari*. Toshkent: Akademnashr.
9. Sobirova N. Ingliz va o‘zbek tillarida so‘z muqobillarini leksik muvofiqlashtirish. //Komparativistika (Comparative Studies). — 2024. — Vol.2, № 1. — B. 110-129. <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>
10. Собирова, Н. (2022). Principles of teaching english in non-linguistic higher education institutions on the basis of non-traditional methods. *Общество и инновации*, 3(4/S), 73-77.
11. Vinay, J. P., & Darbelnet, J. (1995). *Comparative Stylistics of French and English: A Methodology for Translation*. Amsterdam: John Benjamins Publishing.
12. Zohidov, Z. (2005). *Til va madaniyat*. Toshkent: Fan nashriyoti.